

Sammanfattning

The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs (ESPAD) syftar till att samla in jämförbara data om sextonåriga europeiska skolelevers erfarenhet av olika droger. Alla länder i Europa är välkomna att medverka i projektet. Datainsamlingar har genomförts vart fjärde år med start 1995. Antalet länder som deltagit vid de olika datainsamlingsåren har varierat mellan 23 (1995) och 39 (2011). Totalt har 46 olika länder (i några fall regioner) medverkat i åtminstone någon datainsamling.

För jämförbarhetens skull standardiseras insamlingen och bearbetningen av data så långt det är möjligt. En omfattande handbok beskriver hur man går till väga för att genomföra en ESPAD-undersökning som genererar jämförbara resultat. Det förekommer att data från länder som i avgörande grad avviker från reglerna exkluderas från resultatjämförelserna. År 2015 genomfördes den sjätte datainsamlingen och projektet har därmed tillgång till data för en tjugoårsperiod. Denna rapport är den första publicerade med fokus på de svenska resultaten.

För såväl rökning, alkoholkonsumtion och cannabisanvändning ligger 2015 års resultat för de svenska skolungdomarna på betydligt lägre nivåer än genomsnittet för samtliga ESPAD-länder. Detta gäller såväl för tidig debut, att ha provat någon enstaka gång liksom som för mera regelbunden eller omfattande konsumtion.

Exempelvis har 13 procent av de svenska eleverna rökt cigaretter under de senaste 30 dagarna och motsvarande värden för att ha druckit alkohol eller ha använt cannabis under samma tidsperiod är 26 respektive 2 procent. För ESPAD totalt ligger dessa resultat på 21, 48 och 7 procent. Detta visar att i synnerhet cannabisanvändning är betydligt mer ovanligt bland svenska ungdomar.

Ett mönster som är gemensamt för cigaretter, alkohol och cannabis är att skillnaden mellan Sverige och ESPAD-länderna ökar när den mer regelbundna eller omfattande användningen beaktas. Jämfört med de svenska eleverna har exempelvis 1,4 gånger fler ESPAD-elever rökt cigaretter någon gång, medan dubbelt så många av dem var dagligrökare.

I Sverige tenderar flickorna att uppge något mer omfattande cigarettkonsumtion än pojkarna medan förhållandet är det omvända i ESPAD som helhet. Detta könsmönster är detsamma även för alkohol, även om differenserna är små också för denna substans. Cannabiserfarenheterna är i sin tur mera omfattande för pojkarna än flickorna i såväl Sverige som i ESPAD som helhet.

Om man följer utvecklingen över tid för cigarrettrökning under de senaste 30 dagarna framgår att denna minskat i Sverige mellan 1995 och 2015 (från 30 till 13 %) och att nedgången började efter 1999. De övriga nordiska länderna sammantaget (Danmark, Finland, Färöarna, Island, och Norge) har legat på en något högre nivå jämfört med Sverige men även i denna grupp har en minskning skett (till 15 %). Här förtjänar särskilt Island att framhållas, med en nedgång från 32 till 6 procent. Även i de övriga ESPAD-länderna har en minskning inträffat, dock inte lika kraftig, och 2015 var det

24 procent av eleverna i dessa länder som rökt under de senaste 30 dagarna. Under perioden har skillnaden mellan Norden och övriga ESPAD ökat, till följd av att nedgångarna varit större i Sverige och övriga Norden.

Också för alkoholanvändning under de senaste 30 dagarna har skillnaden mellan Norden och övriga ESPAD-länder ökat över tid. Detta beror på att nedgången inleddes i Sverige och övriga Norden redan efter 1999 års datainsamling medan nedgången i övriga Europa startade på allvar först i och med 2015 års resultat. Samtliga tre grupper började med en andel på ca 56 procent 1995 och 2015 var den nere i 26 procent i Sverige, 35 procent i övriga Norden och 51 procent i övriga ESPAD-länder. Återigen bör Islands resultat framhållas: år 1995 hade 56 procent av eleverna druckit under de senaste 30 dagarna och år 2015 var denna andel nere i 9 procent. Danmark har å andra sidan legat konstant högt på denna variabel (73 % år 2015).

Andelen elever som använt cannabis under de senaste 30 dagarna har under hela perioden legat lågt i Sverige (runt ca 2 %). Även i övriga Norden har andelen varit relativt stabil (3–4 %). I övriga ESPAD skedde en uppgång från 5 procent 1995 till 9 procent 2003, därefter har nivån varit tämligen oförändrad.

Vad gäller erfarenheter av rökning, alkohol och cannabis under de senaste 30 dagarna kan det således konstateras att Sverige ligger på förhållandevis låga nivåer jämfört med övriga Norden och inte minst jämfört med ESPAD-länderna utanför Norden och att avståndet till de icke-nordiska länderna har ökat med tiden.

Ända sedan 1995 har det ställts frågor om elevernas uppfattning om hur riskabelt det är för en person, fysiskt eller psykiskt, att i varierande omfattning använda olika droger. I rapporten redovisas andelen som uppger att det är förenat med 'stor risk' att använda alkohol, cigaretter och cannabis, dels sporadiskt och dels mera intensivt. Pojkar uppfattar i regel dessa risker som lägre än vad flickorna gör, och det gör också användare jämfört med icke-användare. Med tiden har svenska ungdomar blivit mer överens med övriga europeiska ungdomar gällande riskuppfattningen, i synnerhet gällande cannabis.

Ett förväntat och i USA tidigare iakttaget tidssamband är att en ökning i riskuppfattningen följs av en minskad konsumtion. För Sveriges del är dock överensstämmelsen inte i linje med det förväntade för cannabis. Riskuppfattningen för såväl regelbunden som mera sporadisk cannabisanvändning har sjunkit påtagligt medan konsumtionen förblivit stabilt låg. Inte heller för alkohol går utvecklingen i förväntad riktning. Riskuppfattningen för berusningskonsumtion är tämligen oförändrad samtidigt som det faktiska beteendet blivit mindre vanligt. Att regelbundet dricka mindre mängder har uppfattats som allt mindre riskabelt parallellt med att alkoholanvändning överlag blivit alltmer ovanlig. För rökning var bilden mera blandad, liksom i ESPAD som helhet, även om samvariationerna var av något mer förväntad natur.

ESPAD-undersökningen innehåller även frågor om exempelvis spel om pengar, internetvanor och skärmanvändning i övrigt, liksom frågor om familjesituation, umgänge och skolprestationer. Med andra ord finns utrymme för ytterligare svenska redovisningar av detta material i framtiden. På espad.org finns en internationell rapport att tillgå, samt tabeller och grafer, liksom en omfattande metodbeskrivning och kontaktuppgifter till alla deltagande länder.